

Geen gewone communistische militant

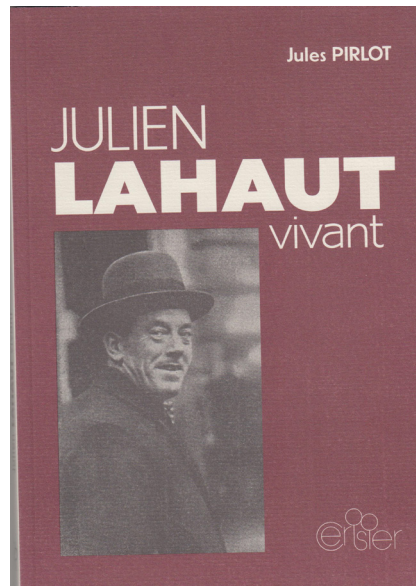
Jules Pirlot, *Julien Lahaut vivant*, Préface de José Gotovitch, Cuesmes : Éditions du Cerisier, 2010.

André Mommen

Over het leven van Julien Lahaut (1884-1950) is nog altijd relatief weinig bekend. Rond zijn gewelddadige dood zijn evenmin alle tegels gelicht. Een poging om een wetenschappelijk onderzoek daaromtrent te financieren werd onlangs politiek afgesloten. Intussen ligt wel een klein boekje van Jules Pirlot in de winkel dat een overzicht van de politieke en syndicale loopbaan van Lahaut schetst.

Lahaut wordt in 1884 geboren in een arbeidersgezin in Seraing. Dat is in een tijd dat de socialistische arbeidersbeweging nog in haar kinderschoenen staat. De grote arbeidersopstand in Wallonië gebeurt immers pas in 1886. De emancipatie van een klasse kan daarna beginnen. Lahaut behoort dus tot die tweede lichting van syndicale militanten die na 1900 volwassen wordt en daarna twee wereldoorlogen aan den lijve zal ondervinden. Al snel bouwt Lahaut zich een reputatie van lokale stakingsleider op. In 1914 neemt hij vrijwillig dienst in het Belgisch leger om het vaderland te verdedigen tegen de Duitse invaller. Daar is dan weinig voor nodig als men weet hoe de oprukkende Duitse soldateska onder de Belgische burgerbevolking huishoudt. Uiteindelijk komt Lahaut aan het Russische front terecht waar hij ook de revolutie meemaakt. Hij komt echter in 1918 naar België terug. Hij heeft intussen wel enige sympathie voor Lenin opgevat. Toch behoort hij in 1921 niet tot diegenen die met Joseph Jacquemotte de KPB zullen oprichten.

Lahaut wordt al snel wegens "gebrek aan discipline" uit de socialistische vakbond gegooid, waarna hij een dissidente beweging met de mythische naam van de Chevaliers du Travail sticht. Hij neemt contact op met gelijkaardige groeperingen in Henegouwen. Lahaut sluit weldra met zijn groep aan bij de Profintern in Moskou. In 1923 wordt hij met een aantal communisten opgepakt en voor de rechtbank gesleept op beschuldiging van een complot tegen de staatsveiligheid te hebben georganiseerd.

Het Groot Proces loopt op een sissers af. Lahaut wordt in 1924 lid van de KPB. Maar een gewone communistische militant zal hij nooit worden. Partijdiscipline is hem grotendeels vreemd. Zijn machtsbasis is en blijft Seraing. Als exponent van de lokale staal- en kolenarbeiders is elk sektarisme hem vreemd. Dat neemt niet weg dat hij met de Luikse reformistische socialistische harde noten kraakt. Lahaut blijft echter ook in de KPB met zijn Chevaliers du Travail een autonome koers varen. Hij waant zich onaantastbaar, want hij blijft zijn eigen oorlogjes uitvechten.

In 1932 wordt hij voor het kiesarrondissement Luik tot volksvertegenwoordiger gekozen. Dat wapenfeit komt niet onverwachts. Het zal hem, die altijd een opvliegende jongen (gezien de vele vechtpartijen) is gebleven, aan zijn nationale bekendheid helpen. Na het plotse overlijden van Jacquemotte in oktober 1936 wordt echter niet Lahaut, maar wel Xavier Relecom de nummer één in de partijleiding. Die keuze mag verrassen, maar Relecom komt uit de linkervleugel van de socialistische beweging. In de tijd dat velen ook in België hun hoop op een volksfront hebben gevestigd, mag dat tellen.

De Tweede Wereldoorlog breekt uit. De communisten zijn weer gemarginaliseerd. Na de Franse capitulatie in juni 1940 trekt Lahaut als volksvertegenwoordiger naar Toulouse om aldaar een deel van de twee miljoen gestrande Belgische vluchtelingen te helpen terugkeren. Het zal hem later niet in dank worden afgenomen. Hij neemt in de lente van 1941 ook de leiding van de

succesvolle algemene staking voor loonsverhogingen. Op 22 juni 1941 wordt hij door de bezetter van zijn bed gelicht. Hitler heeft immers het sein tot de aanval op de Sovjet Unie gegeven. Via de citadel van Hoi komt Lahaut eerst in Neuengamme en dan in Mauthausen terecht. Hij overleeft deze lijdensweg op het nippertje, maar zijn gezondheid is verwoest. Op de foto's zien we hem daarna als een lichamelijk maar geenszins geestelijk gebroken man. Bij zijn terugkeer treft hij ook een Partij aan die aan de macht deelneemt. Vele vrienden zijn echter door de nazi's vermoord. Voor hem wordt dan de functie van partijvoorzitter geschapen. Het is een troostprijs. Hij wordt géén minister. De parlementsverkiezingen van 1946 worden echter voor hem een persoonlijke triomf. Het parlements lid met de vlinderdas scoort in het kanton Seraing met zijn communistische lijst bijna 40 procent van de uitgebrachte stemmen. Dat is iets meer dan de socialistische partijen konden sprokkelen. Voor de Kamer behalen de communisten in totaal 23 zetels. Dat is echter minder dan de 50 zetels waarop Lahaut had gehoopt. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in Seraing haalt de KPB 11 zetels. Dat is één zeteltje meer dan de BSP. De socialistische clan rond de familie Merlot sluit dan, tegen alle landelijke afspraken in, een geheim akkoord met de 3 katholieke raadsleden en dat ene liberale raadslid. Lahaut wordt daardoor geen burgemeester.

De Koningskwesie leidt in 1950 tot de abdicatie van Leopold III. De KPB heeft echter ingezet op de afschaffing van de monarchie. De communistische parlementsleden besluiten om op 11 augustus 1950, op het moment dat Boudewijn de grondwettelijke eed aflegt, "Vive la République!" te roepen. Georges Glineur roept echter te vroeg. De andere communistische parlementsleden roepen onmiddellijk daarna. Maar door de opschudding wordt alleen de stem van Glineur gehoord. Het incident zou nauwelijks in de parlementaire annalen een plaats hebben gekregen, mocht een moordcommando op 18 augustus 1950 Lahaut niet aan de voordeur van zijn woning in Seraing hebben neergeschoten. De moord wordt al snel gezien als een vergelding. Want men meende nu duidelijk de stem van Lahaut en niet die van Glineur gehoord te hebben. Tot daar de feiten. Over de motieven van de moordenaars hangt nog altijd een waas, omdat het nooit tot een proces is gekomen.

De moordenaars kwamen wel uit het leopoldisme. Ze werden door de inlichtingendienst van het Belgische Leger zo niet aangespoord, dan toch de hand boven het hoofd gehouden. Ze konden rekenen op de welwillendheid van de politie en de onderzoeksrechter. Ze werden allicht ook gefinancierd door kapitalistische groepen. Het ging dus niet om een wilde actie van fantasten. In deze periode werden immers in meerdere landen aanslagen op communistische leiders gepleegd. Lahaut heeft die aanslag echter niet overleefd.

Het door Jules Pirlot samengestelde dossier is slechts een eerste kennismaking met deze uitzonderlijke figuur uit de Luikse arbeidersbeweging. We wachten daarom op een grote biografie. Vele foto's maken het lezen van dit biografisch werkje voor een breder publiek erg prettig. Controversiële zaken worden voorts niet uit de weg gegaan. En dergelijke kwesties waren er natuurlijk wel, want Lahaut was bepaald geen gemakkelijke jongen. Helaas is de auteur er niet in geslaagd om vervelende fouten te vermijden. Niet Pierre, maar wel Paul Nothomb was ooit communist. Niet in 1940, maar in 1941 viel Duitsland de Sovjet Unie aan. De Comintern werd niet in 1943, maar pas in 1947 door de Cominform opgevolgd.

Een “groot socialistisch staatsman”

Achiel Van Acker, *Herinneringen – Kinderjaren. Opgroeien in het volkse Vlaanderen van 1900*, The Mill, Brimscombe Port: The History Press, 2010, 237 blz.

André Mommen

Het eerste deel van de memoires van Achiel Van Acker ligt in een herziene (gemoderniseerde) derde druk in de winkel. Dat gebeurt op een moment dat de Vlaamse sociaal-democratie wanhopig op zoek gaat naar zowel een identiteit, als naar een kiespubliek. De herinneringen van Van Acker uitbrengen zou dan kunnen helpen, moeten sommigen hebben gedacht. De naam Van Acker staat immers voor de sociale zekerheid en vooral voor het staatspensioen, nu eufemistisch – ook door de socialisten – het “legale” pensioen genoemd. Bij de federale verkiezingen heeft het plakken van Van Acker op de verkiezingsreclame echter niet mogen baten.

Wat is dan de meerwaarde van het opnieuw publiceren van de herinneringen van Van Acker? Die betekenis kan enkel maar historisch zijn. Van Acker verhaalt immers op een geestige en smeulige manier hoe hij vlak voor de Eerste Wereldoorlog in een Brugse volkswijk opgroeide als het zoveelste kind van een zelfstandige mandenmaker. Brugge was toen nog een slapende Vlaamse provinciestad waar het verleden versteend was en waar de katholieken de plak zwaaiden. Maar toen Van Acker een halve eeuw geleden zijn herinneringen optekende, was Brugge al hard op weg om een soort historisch pretpark te worden waar busladingen toeristen werden gedumpt en waar de socialisten zich een stuk van de macht hadden toegeëigend.

Een eeuw geleden vegeteerde een groot deel van de Brugse bevolking in armoede. Het vuur van de sociale onvrede werd er wel al opgepookt. Het daensisme klopte er immers op de deur. De daensistische doorbraak kwam er echter later dan in Aalst. Pas in 1912 werd priester Florimond Fonteyne in het kiesarrondissement Brugge voor de daensisten verkozen. Voor de toen veertienjarige Van Acker was dat een schok. Hij kreeg afkeer voor de manier waarop de katholieken nu stemmen kochten. Maar een overtuigde fonteynist zou hij niet worden.

Hij kwam immers in contact met de eerste socialisten die samenkwamen in een café. Hij droomde ineens hardop. Hij ging daarom op zoek naar boeken. Van Acker brak met het geloof van zijn vader. Want hij wilde niet in diens miserabele mandenhandel stappen.

Van Acker dacht dat het weigeren van alcoholische dranken allicht de redding nabij kon brengen. Dat was niets bijzonders. Sociale hervormers, onder wie de meeste socialisten, preekten het verbod op het schenken van alcohol. Voor Van Acker zou dat maar een kortstondige flirt met de geheelonthouding worden. Maar, zo herinnerde hij zich ook, om sociaal te klimmen had men diploma's nodig. Dan kon men solliciteren voor een overheidsfunctie en later in aanmerking komen voor een pensioen. Studeren was echter in het gezin Van Acker onbekend. Dat was alleen maar tijdverlies. Het kwam er op aan dat de kinderen zo snel mogelijk de kost gingen verdienen. Elke cent telde. Dat gold ook voor de huismoeders die van het Brugse “kantje” een miserabele bijverdienste maakten.

Het is een kleine moeite om deze anekdotische herinneringen van Van Acker tot zich te nemen. Ze zijn vlot geschreven. Waar het past geeft Van Acker voldoende uitleg om de sfeer van toen te laten proeven. Hij herinnert zich zelfs grappige dialogen alsof hij ze gisteren heeft gehoord. Het zijn dan de mooie momenten, zoals hij dat noemt, uit een harde jeugd. Maar voor een jeugd

die nog niet weet wat oorlog is. Op de korte oorlogen van 1830-'31 tegen Nederland na had België geen kogels meer horen fluiten. De meeste mensen kwamen niet verder dan tot daar waar hun klompen hen brachten. Van Acker weet dat universum schitterend tot leven te wekken. Is Van Acker een geboren verteller of is hij een handige leugenaar? Waarschijnlijk allebei. Nergens worden immers echt gruwelijke voorvallen vermeld. Van engelenmaaksters heeft Van Acker blijkbaar geen weet. Wel van veel bijgeloof dat het bewustzijn van de volksmensen koloniseerde. Dat bijgeloof werd met fantasieën en vertelsels aangevuld. Dat tijdperk wordt bij Van Acker in augustus 1914 afgesloten als de Duitse troepen in aantocht zijn en hij op de vlucht slaat.

Deze jeugtherinneringen van een “groot socialistisch staatsman” geven allicht een levendig beeld van wat ooit “arm Vlaanderen” was, maar ook niet meer dan dat. Enige analyse ontbreekt. Een breder sociaal palet eveneens. Van Acker schept er een groot genoegen in om zichzelf als opgroeiend jongetje in een vervlogen tijdperk te plaatsen. Hij steekt nergens boven uit. Ontluikende seksualiteit? Kom nu toch! Hij is geen sociale rebel. Maar hij neemt wel reeds op expliciete wijze intellectueel – dus apolitiek – afstand van al datgene wat tegen zijn ontluikend sociaal gevoel indruist. Staat hij op dit punt model voor de meeste reformistische leiders uit de provincie die daarna tot in de jaren 1970 de BSP hebben geleid? Zeer zeker. Ze waren allemaal rond 1900 geboren. De meesten waren ofwel autodidacten of hadden ten hoogste een onderwijzersopleiding genoten. Ze waren door de grote crisis van de jaren 1930 en de Tweede Wereldoorlog getekend. In 1945 kwam dan hún politiek moment. Van Acker was de grootste uit die generatie, want vele malen (Eerste) Minister en ook voorzitter van de Kamer. De Waalse linkervleugel lustte hem wel rauw. Maar dat is een ander verhaal dat ooit eens moet verteld worden. Evenals dat van zijn relatie met het Brusselse grootkapitaal, hier dan in de persoon van de Graaf de Launoit. Het is dus wachten op een wetenschappelijke biografie over Van Acker.

Een reëel links discours

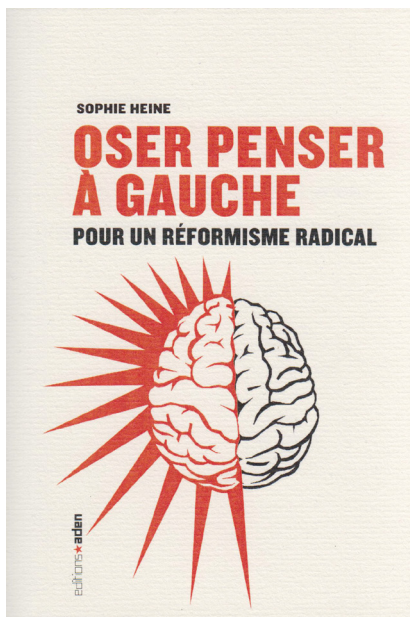
Heine, Sophie, *Oser penser à gauche, pour un réformisme radical*, Bruxelles, Les éditions Aden, 2010

Amir Haberkorn

Eén ding is alvast zeker, Sophie Heine brengt ons een boek dat volledig breekt met de algemene trend die in het 'linkse kamp' al een hele tijd aanwezig is. Deze trend wordt gekenmerkt door het aanvaarden van alle dogma's van het huidig neoliberaal denken. Enkele voorbeelden hiervan zijn het idee dat sociaal economische problemen niet het resultaat zijn van politieke beslissingen, maar een neutrale en objectieve expertise vergen, met als logisch gevolg daarvan het aanvaarden van een totale vrije markt. Alle problemen dat dit met zich meebrengt, kunnen enkel worden geregeld door de verbetering van de competitiviteit, die gunstig beïnvloed kan worden door de vermindering van de pensioenen, de flexibiliteit van de arbeidsduur en de controle van de werklozen. Daar moet men natuurlijk ook nog de privatisering van de openbare diensten aan toevoegen. Eén van de grote oplossingen is dan het aantrekken van binnen- of buitenlandse investeerders die bereid zijn te komen mits minimale sociale lasten enz. ... , de rest is ons bekend.

Maar zie: Sophie Heine stapt resoluut uit die logica en neemt de draad terug op van het reële, linkse discours. Het eerste punt dat de auteur stelt is dat sociale klassen een onoverkomelijke realiteit zijn. Deze sociale klassen brengen de sociale ongelijkheid scherp in beeld en ze rechtvaardigen aldus de sociale strijd. Sophie Heine gaat zelfs (wat) verder en onderstreept dat die klassenstrijd een fundamentele strijd blijft, zelfs nu men alles doet om dit te verdoezelen aan de hand van valse concepten. Een goed voorbeeld van zo'n vals concept is het begrip 'identiteit'. Sophie Heine veegt dit begrip als waardeloos van de kaart. Door de Belgische communautaire strijd, de moslims, de zigeuners, of nog andere, in de focus te zetten, verplaatst men de politieke naar zogenaamd 'culturele' problemen.

Door het aanvaarden van 'valse concepten' ontstaat er onenigheid daar waar er solidariteit zou moeten heersen. Heine citeert Marx om te onderlijnen dat dit al een oud

zeer is: "Tegenover de Ierse arbeider voelt de Engelse arbeider zich lid van het overheersend volk en zo verandert hij in een instrument van aristocraten en kapitalisten tegen Ierland, waardoor hij tezelfdertijd de overheersing over zijn eigen groep versterkt." (p. 77). Zo komt men tot een 'wij' dat zich tegen de 'anderen' opstelt. Vervolgens is het maar een kleine stap om dan zeer snel een kritische en afwijzende houding tegen culturele, religieuze rituelen en denkstructuren van die andere groep aan te nemen.

Zo schrijft Heine dat deze politieke opstelling "de gemeenschappelijke belangen en waarden verbergt die boven de identiteit staan, zoals gemeenschappelijke belangen tussen werklozen en proletariërs of simpelweg tussen burgers" (p. 78). Verder onderlijnt ze nogmaals het belang van de gezamenlijke strijd van de onderdrukten die een absolute conditie is om een reële emancipatiebeweging te organiseren. "Het gaat erom om aan de verdrukten van dit systeem uit te leggen dat ze er ook alle belang bij hebben om zich solidair op te stellen en te vechten tegen de politiek die de arbeiders in concurrentie met elkaar tracht te brengen, maar dat arbeiders in tegendeel dankzij die solidariteit veel sterker staan" (p.131).

Heine trekt fel van leer tegen het soort linksen dat zich op het terrein van de 'morele verontwaardiging' begeeft, terwijl het er volgens haar om gaat sterke sociale mobilisatie te organiseren tegen de gevestigde orde in een strijd voor sociale

rechtvaardigheid. Kortom, Heine introduceert de politieke en sociale strijd (klassenstrijd) als fundamentele eis om tot verandering te komen. Op een zeer overtuigende manier beargumenteert ze de huidige pertinentie van haar analyse.

Kort samengevat kan men stellen dat Heine in een eerste aanloop een klassiek radicaal discours verdedigt. Voor haar is die analyse absoluut noodzakelijk, maar verre van volledig. Daarom stelt ze de voor haar fundamentele vraag: "Hoe vermijdt men dat het 'lieve moralisme' de enige oppositie is tegen het neoliberaal denken?" Haar antwoord luidt dat er een nieuwe linkse, politieke ideologie moet ontstaan met als basis de mensenrechten. Deze nieuwe ideologie moet de kern worden van een gehele politieke strategie. Zo stelt ze bijvoorbeeld dat de mens en zijn vrijheid centraal moeten staan in dat politieke discours. Ze verdedigt ook het idee dat die strijd niet alleen in naam van de arbeidersklasse moet gevoerd worden, maar dat de referentie de concrete burger in het algemeen moet zijn. Het finale doel moet dan 'de ultieme, autonome ontplooiing van het individu worden in de verwezenlijking door zijn arbeid'. Dit wil volgens Heine niet zeggen dat men geen rekening moet houden met economische en sociale determinanten die zeer sterk de mensen bepalen. Maar zij stelt als fundamentele prioriteit de vrije ontplooiing van het individu. De reële sociale verhoudingen zouden gemeten moeten worden op de schaal van dit criterium. Volgens Heine heeft deze manier van analyse als voordeel dat alle vormen van onderdrukking in aanmerking komen: sociale, maar ook racisme, seksisme, homofobie of de verwoesting van onze planeet, ...

Door het probleem zo te stellen (politieke theorie uitgaande van de mensenrechten) begaat Heine volgens mij twee fouten.

Ten eerste herleidt ze het marxisme tot één – weliswaar sterk en complex – economisme. Men kan het marxisme inderdaad lezen als een politieke theorie die in essentie te herleiden is tot een economische strijd waar het 'politieke' uitsluitende een begeleidende functie heeft. Wie Marx echter in zijn geheel 'au sérieux' neemt, weet heel goed dat Marx altijd uitging van de complexe, maar zeer reële situatie van de arbeidersklasse. Hij analyseerde alle aspecten

van het leven van de arbeiders, met de uitbuiting als centraal gegeven, maar hij gaat ook meer specifieke facetten, zoals bijvoorbeeld de situatie van de vrouwen, de kinderproblematiek en zelfs het 'lumpenproletariaat', niet uit de weg. Het is juist deze concrete situatieanalyse die ertoe leidt dat Marx een verwoede verdediger wordt van de 'reële' rechten van die mensen.

Men kan stellen dat Heine, en dat is haar tweede zwakheid, in haar wil om het belang van de klassenstrijd en alle andere emancipatiestrijden onder één koepel te brengen, een nieuw principieel kader tracht te vinden dat al die elementen in een coherente theorie plaatst. Dit is weliswaar een groot debat in onze kringen, maar voor mij verzwakt ze haar thesis door te willen teruggrijpen naar een soort radicale lezing van het liberalisme. Ze kan dan immers direct terugvallen op een totaal abstract denken over de sociale strijd, daar waar de marxistische analyse breed genomen, en dit is ook de sterkte is van het marxisme, juist het omgekeerde wil doen, namelijk theoretiseren vanuit de reële concrete situatie

Het boek van Sophie Heine is een zeer intelligente en interessante poging om een actueel kader aan een linkse strategie te geven die terug aan de winnende hand zou moeten geraken. Het is voor mij bijgevolg een sterk aan te raden uitgangspunt om een écht links debat te kunnen opstarten, dat als uiteindelijk doel zou moeten hebben radicaal links terug op de politieke agenda te plaatsen.

Onverlichte historische onwaarheden

Philipp Blom: *Het verdorven genootschap. De vergeten radicalen van de Verlichting* (Vertaald door Pon Ruiter), De Bezige Bij, Amsterdam, 2010.

Guy Quintelier

Graag had ik, samen met andere recensenten, de loftrompet gestoken over dit boek dat een belangrijke en inspirerende filosofiehistorische periode beschrijft. Maar daarvoor bevat het spijtig genoeg veel te veel onwaarheden. Ik haal er slechts enkele van de tientallen aan.

Blom schrijft over Rousseaus reactie op de prijsvraag van de Academie van Dijon, waarvoor hij zijn *Discours sur les sciences et les arts* schreef: “Volgens zijn memoires, de *Confessions*, ried Diderot hem aan om niet de geijkte lof te zingen van de kunst, maar juist voor een paradoxale insteek te kiezen en te laten zien hoe door de groei van de beschaving mensen decaden ter en moreel verdorven waren geraakt.” (p. 91) Rousseau vermeldt in zijn *Confessions* deze raad van Diderot juist niet! Hij schrijft – ik citeer uit de Nederlandse vertaling *Bekentenissen*: “Wat ik mij van deze gelegenheid heel goed herinner, is dat ik bij mijn aankomst in Vincennes in een staat van opwindende verkeerde die aan waanzin grensde. Diderot merkte het. Ik vertelde hem er de oorzaak van en las hem de woorden voor die ik Fabricius in de mond had gelegd en die ik met potlood onder een eik had geschreven. Hij spoorde me aan mijn gedachten de ruimte te geven en met de prijsvraag mee te doen. Ik deed het en vanaf dat moment was ik verloren. Heel de rest van mijn leven en mijn lijden was het onvermijdelijke gevolg van dat moment van zinsverbijstering.” (p. 391-392) Dus Rousseau vermeldt in zijn memoires niet de raad van Diderot! P.N. Furbank, de biograaf van Diderot, citeert uit deze passage, en stelt: “Their reports differ as to what followed, and Diderot’s own account tended to vary over the years. It seems clear, though, that Rousseau asked Diderot which side he should take, and Diderot said something like, ‘You will take the side that no one else will.’ The response helped to encourage Rousseau in the direction he was always to follow as a writer.” (p. 51-52) Ook al

beweert Blom (p. 387) van wel, toch geeft Rousseau niet toe dat de kerngedachte van zijn beroemde *Discours sur les sciences et les arts*, waarmee zijn carrière was begonnen, van Diderot afkomstig was.

Kenmerkend voor de lichtzinnigheid waarmee Philipp Blom met de historische waarheid omgaat, is de manier waarop hij rapporteert over Spinoza en de Universiteit van Leiden. Blom schrijft: “de universiteit van Leiden, waar bijna een eeuw geleden de grote filosoof Baruch de Spinoza had gestudeerd.” (p. 66) Dat Spinoza aan de Universiteit van Leiden heeft gestudeerd, is helemaal niet zeker – en blijkbaar weet Blom dat want verder schrijft hij: “Spinoza, die financieel aan de grond zat en geen contact meer had met zijn vrienden en bekenden uit zijn jeugd, ging waarschijnlijk studeren in Leiden.” (p. 128)

“Rousseau was bij zijn vader de klokkenmaker weggelopen (...)” (p. 120) Ook dat is niet waar! Rousseaus vader verlaat in 1722, toen Jean-Jacques 10 was, Genève wegens een dreigende rechtszaak en gaat in Nyon wonen. Jean-Jacques Rousseau blijft in Genève. Zijn opvoeding wordt verder verzorgd door zijn oom en tante die hem van 1722 tot 1724 op pension doen in Bossey. Daarna voert hij verschillende beroepen uit. Als hij vijftien jaar is, gaat hij op een vrije zondag, op 14 maart 1728, met enkele vrienden buiten de stadsmuur van Genève wandelen. Wanneer hij bij zijn te late terugkomst – nu voor de derde maal – de stadspoorten weer gesloten vindt,

besluit Rousseau Genève te verlaten. Rousseau is dus niet weggelopen van zijn vader!

Blom neemt nog een loopje met de historische waarheid – die toch het doel moet zijn van een geschiedenisboek: “Op 14 juli bestormde een woedende volksmenigte de Bastille. Men vond en bevrijdde maar zes gevangenen (onder wie de beruchte markies de Sade) (...)” (p. 395) De Sade is niet door het volk uit de Bastille bevrijd. “Het gevangenisregister van de Bastille vermeldt op 4 juli 1789: ‘Om een uur ’s nachts [...] is hij [Sade] door M. Quidor, inspecteur van politie, naar Charenton gebracht en is zijn kamer door commissaris Chenon verzegeld.’ (...) Op 2 april 1790 volgens Sade (‘Goede Vrijdag; een goede dag, een goed werk’ zal hij aan Gaufridy schrijven), verliet hij de Broeders van Liefde in Charenton.” (Jean-Jacques Pauvert, *Markies de Sade in levenden lijve*. Deel II, p. 121-127)

Het leven van Rousseau, Diderot, d’Holbach en de andere Encyclopedisten is zeer boeiend en inspirerend voor onze tijd.

Philipp Blom heeft echter zijn kans gemist.